

Sprekende juwelen

VERHALEN VAN
JUWELNHISTORICUS
MARTIJN AKKERMAN

‘Wij tellen
geen karaten,
wij tellen de
eeuwen’

Koningin Margrethe II
van Denemarken

Hand van koningin Margrethe II van Denemarken met verlovingsring, foto BSR Agency

Voor Marcel, mijn eigen Kohinoor

Sprekende juwelen

VERHALEN VAN
JUWELNHISTORICUS
MARTIJN AKKERMAN

W BOOKS

INHOUD

- 6 Woord vooraf
- 7 Inleiding
EEN LEVEN IN JUWELEN
- 10 Een diamanten boot
HET BEGIN VAN EEN PASSIE
- 14 De ferionnière
VAN ADELLIJK JUWEEL TOT
STREEKSIERAAD
- 18 Het lakstempel van koning Willem Frederik
LEES WAT IS GESCHREVEN,
BEWAAR WAT IS GELEZEN
- 21 De wesp van prinses Mathilde Bonaparte
DE VERDWENEN JUWELEN VAN
EEN VERGETEN PRINSES
- 25 Dieven in de nacht
VOOR ALTIJD VERDWENEN JUWELEN
- 28 Prins Willem V in Australië
HOE EEN KONINKLIJK JUWEEL
DOWN UNDER WERD GEVONDEN
- 32 De consul en René Lalique
HOE EEN BELANGRIJK FRANS
JUWEEL TERUGKWAM IN PARIJS
- 36 De Grand Tour van
Lodewijk Willem van Kooten
WANNEER MEN VERRE REIZEN DOET,
DAN KAN MEN VEEL VERHALEN
- 40 Patricks diademen
DE REDDENDE ENGEL
VAN KONINGIN ELIZABETH
- 44 Sa majesté est habillée
INHULDIGING MET EEN HAARNETJE
- 48 De verlovingsring van koningin Mary Stuart
EEN ROBIJN RINGH WAARMEDE
IK GEKROONT BEN
- 51 Rekelik met diamante behange
DIEFSTAL, MOORD EN BRAND
IN AMSTERDAM
- 55 De juwelen van Anita Delgado
DE SPAANSE MAHARANI
VAN KAPURTHALA
- 58 De schatkamer van een maharadja
JUWELEN VAN CARTIER IN
HET HAAGSE HOTEL DES INDES
- 62 De Blue Hope
DE GESCHIEDENIS VAN
EEN BLAUWE DIAMANT
- 67 De smaragden van keizerin Eugénie
DE GESCHIEDENIS VAN KEIZERLIJKE
JUWELEN
- 70 Het belang van kaarsverlichting
GEEN PAREL DIENT BIJ NACHT GEKOCHT,
GEEN VRIJSTER BIJ DE KAARS GEZOCHT
- 73 Getekende juwelen
HET RESTANT VAN EEN BELANGRIJKE
PORTRETOPDRACHT
- 76 De levensloop van een vermeende briefopener
HUWELIJKSMORAAL,
JEUK EN VOLKSGEBRUIK
- 80 Een icoon van een ring
DE WARE GESCHIEDENIS VAN
EEN SUCCESVOL ONTWERP
- 84 La princesse lointaine
EEN BROCHE MET HET PORTRET
VAN SARAH BERNHARDT

- 88 L'affaire du collier
MET EEN ROLLS-ROYCE EN
TWEЕ JUWELEN IN DE HOOFDROL
- 91 Erfenis in een zwart koekblik
DE MOOISTE JUWELEN VAN
HET BRITSE KONINGSHUIS
- 94 Diadeem of tiara
VERWARRING OVER EEN JUWEELVORM
- 98 Les grandes horizontales
JUWELEN VOOR DAG EN DE NACHT
- 102 Pappie en kokkie
EEN KONINKLIJKE KLUCHT
OP SOESTDIJK
- 106 De parels in de kroon
VAN OORHANGERS TOT
KONINGSKROON
- 110 De grote diamant en de kleine Sancy
DE GESCHIEDENIS VAN TWEE
BELANGRIJKE DIAMANTEN
- 114 The pink Williamson
EEN ROZE DIAMANT EN EEN
JALOERSE GROOTMOEDER
- 117 De pomander
PESTSTANK EN BLOEMENGEUR
- 122 Een diamanten anker en een ring
RUSSISCHE JUWELEN IN AMSTERDAM
- 126 De Rode Kruis parels
JUWELEN VOOR HET GOEDE DOEL
- 130 De zwaan-hanger van Philippe Wolfers
WAAR EEN STERVENDE VOGEL
AL NIET TOE KAN LEIDEN
- 134 Een juweel van een ster
DE INVLOED VAN STERREN EN
KOMETEN OP JUWELEN
- 138 Een juweel als kers op de taart
DE RUSSISCHE REVOLUTIE OVERLEEFD
- 142 Koningin Juliana en uiterlijk vertoon
DE INVLOED VAN DE ZWITSER
ERWIN ROGER DOLDER
- 146 Ma petite panthère
VAN DEMI-MONDAINE TOT
JUWELENONTWERPSTER
- 150 De maîtresse
DE INVLOED VAN MADAME
DE POMPADOUR
- 154 De krauwel en de portefraes
ZESTIENDE- EN ZEVENTIENDE-EEUWSE
KOSTUUMONDERDELEN
- 158 Overdaad is zo onaantrekkelijk
DE VERDWENEN JUWELEN
VAN ANNA PAULOWNA
- 162 Een gestolen ster
DIEFSTAL PER PARACHUTE
- 165 Wallis Simpson en Kenneth Jay Lane
DE GESCHIEDENIS VAN EEN
OPMERKELIJKE VRIENDSCHAP
- 168 Wat heb je voor mij meegebracht
KONINKLIJKE GESCHENKEN
OVER EN WEER
- 172 Lucretia Six-van Winter
JUWELEN VAN DE AMSTERDAMSE ELITE
- 176 Colofon

WOORD VOORAF

'Tussen Kunst en Kitsch' is één van de langstlopende televisieprogramma's van Nederland. Inmiddels bestaat het al 40 jaar. De kracht van het programma zit 'm in de vele prachtige, boeiende en onverwachte verhalen die door onze experts elke keer weer met veel enthousiasme en onuitputtelijke kennis verteld worden.

Verhalen vertellen. Verrast worden. Meegevoerd worden. Humorvol, gloedvol en ontwapenend. Martijn Akkerman heeft het allemaal in zich. Het is elke keer weer een feestje als hij bij mij aan tafel zit. Ik weet dat hij over welk juweel ook altijd iets bijzonders te vertellen heeft. Hij neemt je mee naar tijden dat juwelen nog uitbundig gedragen werden. Vaak is het een reis om de wereld. Amsterdam, Parijs, Londen, het Verre Oosten. Het komt allemaal langs. Geen koningin, prinses of filmster heeft nog niet de revue gepasseerd. En menig bezoeker heeft na zijn mini-lezing uitgeroepen: 'Ik ga ze nu echt weer dragen, deze juwelen'.

Zijn verhalen, opgebouwd door jaren verzamelde kennis en liefde voor juwelen, zijn nu door hem samengebracht in dit prachtige boek. Martijn Akkerman, al 28 jaar onze verhalenman. Het is een voorrecht om met hem te mogen werken. Ik wens u veel leesplezier.

Frits Sissing
Presentator 'Tussen Kunst en Kitsch'

Frits Sissing en Martijn Akkerman tijdens de viering van 40 jaar 'Tussen Kunst & Kitsch', 3 juni 2024, Kasteel Ruurlo, coll. auteur

INLEIDING - EEN LEVEN IN JUWELEN

Van alle aardse zaken zijn juwelen wel de meest bestendige. Mits goed verzorgd kunnen ze hun glans en schittering eeuwenlang behouden en onveranderlijk mooi blijven. En dankzij het patina van de tijd neemt die schoonheid dikwijls nog toe. Geen beter bewijs bovendien van trouwe liefde, geen langere herinnering aan een feestelijke of gedenkwaardige gebeurtenis dan een juweel. Het is dan ook niet verwonderlijk dat rondom juwelen in de loop van de tijd de meest fascinerende verhalen zijn ontstaan. Verhalen die het verdienen om bewaard te blijven.

Toen historica Ileen Montijn mij in 2020 interviewde voor een geschreven portret in het jaarboek van de Nederlandse Kostuumvereniging, noemde ze die publicatie 'Een leven in juwelen' en noteerde ze als eerste zin: 'Hij kan zich niet herinneren ooit iets anders te hebben gewild: kijken naar juwelen en er alles over te weten komen'.

En dat klopt, mijn interesse in juwelen ontstond op hele jonge leeftijd. Mijn vroegste herinneringen dateren van rond mijn vijfde en zijn allemaal gerelateerd aan West-Friese streekjuwelen, behorend tot de traditionele klederdracht.

Met weemoed denk ik aan de zomerse donderdagen in Schagen, waar mijn lievelingstante mij de verschillende onderdelen van de hoofdtooi leerde onderscheiden en waar ik in een boerenkiel en met een zijden petje op mijn hoofd de hele dag over de folkloristische markt zwierf. Waarom? Om mij te vergapen aan al die pracht en praal van 'Aangekleed gaat uit'.

's Morgens mocht ik achter op de sjees van mevrouw Helder-Brommer meerijden in de traditionele optocht. 'Tante Nel', zoals ze door iedereen werd genoemd, was oprichtster van de 'Schager Dansers'. Zij droeg een schitterende hoofdtooi met gouden filigrain juwelen. Ik denk dat het toen is ontstaan: achter op die hoge sjees, terwijl de zon in haar gouden oorijzer op mij een betoverende uitwerking had en mij zelfs emotioneerde en ontroerde. Dat gevoel, dat ik als kind nog niet goed onder woorden kon brengen, is prachtig beschreven door Jan Duyvetter (1915-1985), die vanaf 1947 werkzaam was bij het Nederlands Openluchtmuseum

Achterzijde West-Friese hoofddracht met gouden oorijzer, foto Wil van der Velde

in Arnhem en vanaf 1958 als hoofd van de afdeling klederdrachten. Hij noteerde in 1967 in de 34e bundel van het Historische Genootschap Oud West-Friesland: 'Wat mij persoonlijk in deze tooi zo treft, is het geraffineerde van de nuanceringen goud: het direct zichtbare met de bewerkingen in gepolijst, fillegrain of gegraveerd, waarbij dan nog komen de kleurspelingen van de gedeeltelijk bedekkende lagen gaas en kant. Al met al één spel van glinsteringen en flonkeringen, die pas in de beweging goed tot hun recht komen'.

Kijken en er alles over te weten komen. Maar dan niet over de afmeting of de kwaliteit van bijvoorbeeld een diamant, maar over het ontstaan en de ontwikkeling van het complete juweel.

Toen ik in 1962 voor mijn tiende verjaardag het boek *Juwelen en mensen* kreeg, wist ik eigenlijk ook al wat ik later wilde worden: verhalenverteller. Geen juwelier, geen goudsmid, maar verhalenverteller. Net zoals Gans zelf én Nan van Gelder-Schrijver (1904-1983), die voor de oorlog verhalen over juwelen vertelde voor de AVRO-radio. Haar complete archief, inclusief de teksten van die radiopraatjes, kreeg ik later van haar dochter. Nan van Gelder was het die in 1936 een anoniem portret identificeerde als dat van Thomas Cletcher (1598-1666), de juwelier van prins Frederik Hendrik en Amalia van Solms. Die fascinatie voor de verhalen áchter juwelen

Diadeem, platina en briljant geslepen diamanten. Cartier Parijs, 1912 voor koningin Elisabeth van België, collectie Cartier © Cartier, foto Nils Herrmann

< Collier, platina, een smaragd van 143,13 karaat en 2011 briljant geslepen diamanten, Cartier Londen, januari 1932, alle stenen geleverd door de klant, lady Granard, collectie Cartier © Cartier, foto Nils Herrmann

begon in mijn geval met de 'diamanten boot' van mijn overgrootmoeder en die interesse heeft mij nooit meer verlaten. In de loop van de tijd zijn die verhalen de basis geworden voor publicaties en lezingen, die op zich weer een belangrijk deel van mijn dagelijks leven zijn gaan vormen.

Een hoogtepunt in dit opzicht waren de vijf reizen naar Australië en Nieuw-Zeeland, waar ik lezingen mocht geven voor de klanten van juweliers in Sydney, Melbourne, Brisbane, Perth en Auckland. Daar vertelde ik onder andere over de elf jaar (1992-2002) dat ik de persvoorlichting deed voor Cartier tijdens TEFAF in Maastricht, waarbij ik jaarlijks een aantal historisch belangrijke juwelen kon bestuderen en in handen mocht houden.

Zoals het enorm zware collier met diamanten en een grote smaragd van lady Granard, van wie werd gezegd 'She could scarcely walk for jewels'. En het diadeem in de 'Style Guirlande' van koningin Elizabeth van België, waarvoor Louis Cartier zijn ontwerpers de straat opstuurde om zich te laten inspireren door balkonhekken van achttiende-eeuwse panden.

Onvergetelijk was ook mijn medewerking aan een aantal tentoonstellingen.

Een absoluut hoogtepunt was 'Juwelen schitteren aan het Russische Hof', die in het najaar van 2019 opende in de toenmalige Hermitage in Amsterdam. Naast het inspreken van vrijwel de complete audiotour met ruim dertig verhalen en het schrijven van vier hoofdstukken in de catalogus, tussen verder uitsluitend in het Nederlands vertaalde Russische auteurs, mocht ik ook een paar belangrijke bezoekers gidsen. Onder anderen prins Vladimir van Servië, een directe nakomeling van tsaar Nicolaas I, en zijn echtgenote prinses Brigitta, die voor de gelegenheid was gekleed in een jurk met een print van edelstenen. De prins was gefascineerd door de voor hem onbekende verhalen achter de juwelen van zijn voorouders.

Voor de tentoonstelling 'De eeuw van Juliana', in 2023 in De Nieuwe Kerk in Amsterdam, schreef ik in de catalogus het hoofdstuk 'Uiterlijk vertoon van een koningin'. Na afloop van de opening werd ik voorgesteld aan prinses Beatrix, met wie ik vervolgens een geanimeerd gesprek voerde over de koninklijke juwelen. En over Erwin Dolder, de couturier van haar moeder: 'Oh, u bedoelt die meneer uit Zwitserland!' Aan 'Tussen Kunst & Kitsch' ten slotte dank ik het juweel op de voorkant van dit boek. Voor mij persoon-

Prins Vladimir van Servië, een directe nakomeling van tsaar Nicolaas I, en zijn echtgenote prinses Brigitta en de auteur bij de opening van de tentoonstelling 'Juwelen schitteren aan het Russische hof', foto Janiek Dam

lijk een van de mooiste juwelen die ik heb gevonden bij dit programma, waaraan ik inmiddels ruim een kwart eeuw mijn medewerking verleen. Het blijft een geweldige gelegenheid om verhalen over juwelen te vertellen aan een breed publiek. Een aantal van die verhalen heb ik verwerkt in dit boek, dat ik met zoveel plezier voor een deel heb geschreven in mijn dierbare Hotel Bakker in Vorden. Aangevuld met wetenswaardigheden uit de geschiedenis van het juweel, die mij persoonlijk getroffen hebben en mij waard leken om te noteren en zodoende te bewaren voor wie daarin geïnteresseerd is.

Uit ervaring weet ik inmiddels dat elk juweel een verhaal vertelt. Een juweel dat wordt gedragen, op een portret of in werkelijkheid, spreekt echter een andere taal dan wanneer het in een vitrine ligt van een winkel of museum en dan dus geen contact meer heeft met de draagster of drager en hun omgeving. Slechts door beide talen te leren spreken wordt het mogelijk om een juweel esthetisch en historisch goed te kunnen beoordelen. Ik heb mij in de afgelopen ruime halve eeuw die talen proberen eigen te maken en hoewel ik ze nog steeds niet vloeiend spreek, kan ik mij verstaanbaar maken. Daarom heb ik als titel gekozen voor *Sprekende juwelen*, waarbij ik de nadruk heb gelegd op die verhalen en anekdotes. Verwacht geen technische uitleg of oordeel over de kwaliteit van een juweel. In de eerste plaats was het de anekdote die mij altijd mateloos heeft geboeid.

Het juweel heeft de mens de gehele geschiedenis door vergezeld en heeft in menig opzicht dikwijls een uiterst belangrijke rol gespeeld. Spannend, soms humoristisch of hilarisch, maar altijd fascinerend. Zo vond ik het geweldig om te ontdekken dat prins Willem van Oranje in 1572 al zijn juwelen en zilverwerk verpandde en verkocht om de strijd tegen de Spanjaarden te kunnen volhouden, waardoor hij van onbezorgde edelman de 'Vader des Vaderlands' werd. En het hilarische verhaal van de Australische zangeres Nellie Melba, voor wie de kok Escoffier zijn 'Pêche Melba' en de Melba-toast creëerde, en die haar diamanten collier van Cartier eerst liet verwarmen voor ze het ging dragen, omdat anders haar huid misschien zou schrikken van het koude metaal, wat weer nadelig zou kunnen zijn voor haar stem!

Of de in Engeland geboren prinses Daisy von Pless, die een parelsnoer van ruim 6,5 meter lang in bezit had. Naar men vertelde het kostbaarste collier ter wereld, dat ze altijd droeg, 'even while hunting'! En na al die jaren sta ik in het Parijse Musée Carnavalet nog steeds verbaasd en geamuseerd te kijken naar een paar oorhangers in de vorm van een guillotine, die na het uitbreken van de Franse Revolutie werden gedragen.

Als kind begroef ik een stuk steenkool in de tuin, waarbij ik een meter diep en een zomervakantie lang genoeg achtte om daarna een tweede Kohinoor te vinden. Ik herinner mij nog de verbazing dat niemand dat vóór mij had bedacht. En de parels die uit een ingeblikte oester voor vier gulden vijftig werden verkocht door een oosterse winkel in Amsterdam en die ik voor verjaardag en Sint-Nicolaas vroeg, waren jarenlang mijn belangrijkste schatten en vormden het begin van mijn levenslange liefde voor de parel. Zij zijn de vroegste dierbare herinneringen.

Hier wil ik mijn fascinatie voor de verhalen achter juwelen overbrengen. Het doorgeven ervan is uiteindelijk een passie op zich geworden, die ik in de loop van de jaren ben gaan beschouwen als een 'raison d'être'. En ik hoop dat *Sprekende juwelen* daar een bijdrage aan mag leveren, als een soort voorlopige terugblik op mijn leven in juwelen.

Prinses Beatrix en de auteur tijdens de opening van de tentoonstelling 'De eeuw van Juliana' in De Nieuwe Kerk in Amsterdam, 2022, foto Eva Bloem

Het begin van een passie

‘Dit is nu de diamanten boot van je overgrootmoeder’, sprak mijn vader in het voorjaar van 1960. Hij liet mij daarbij een broche zien, plus een oude foto waarop het juweeltje werd gedragen.

Op mijn vraag waarom hij het een boot noemde, moest hij het antwoord schuldig blijven, maar mijn interesse was gewekt. In feite begon op dat moment mijn zoektocht naar de oorsprong van deze benaming, die voornamelijk in Noord-Holland werd gebruikt voor enigszins ovale broches én sloten van bloedkoralen of granaten kettingen.

In andere delen van Nederland was de naam bekend in samengestelde vorm als ‘bootjesketting’, een type collier met ovale schakels, bezet met onder andere granaten of glas, dat vanaf de achttiende eeuw met name in Groningen, Friesland, Zeeland en de Zaanstreek werd gedragen.

Mijn onderzoek werd mede op weg geholpen door het boek *Juwelen en mensen* door Max Gans uit 1961, dat ik een jaar later voor mijn tiende verjaardag kreeg, maar voor de uiteindelijke conclusie vond ik gegevens, die Gans in zijn tijd nog niet kende.

EEN BOOT, MAAR GEEN SCHIP

De broche bleef bewaard dankzij mijn overgrootvader, Klaas Bakker Dirkszoon (1853-1930), die architect was in Alkmaar, waar een aantal van zijn bouwsels tot op de dag van vandaag voor een belangrijk deel het gezicht van de stad bepalen en terecht onder monumentenzorg staan.

Hij moet een bijzonder mens zijn geweest, dat blijkt onder andere uit zijn aantekeningen met betrekking tot zijn werk en leven. Hij maakte de tijd mee dat de Noord-Hollandse klederdracht nog volop werd gedragen en tot over de landsgrenzen bekend was. In 1901 schreef de Pforzheimer goudsmidsleraar

Anna Bakker-Jimmink (1853-1931), foto ca. 1880, coll. auteur

Rudolf Rücklin in zijn standaardwerk *Das Schmuckbuch*: ‘Een van de merkwaardigste verschijningen op juwelengebied in het algemeen is het Hollandse streeksieraad. Nergens anders op de wereld toeien vrouwen zich op zo’n bijzondere wijze als in Holland en nergens anders houden zij zo vast aan tradities’. Met name de West-Friese hoofdtooi kende kostbare uitvoeringen. De rijke, trotse boeren in de Wieringerwaard bijvoorbeeld werden ‘pauwen’ genoemd en de klederdracht toonde dikwijls hun welstand. De kunstschilder Theo Molkenboer, die ook kostuumhistoricus was, beschreef in 1917 in zijn boek *De Nederlandsche Nationale Klederdrachten* de Noord-Hollandse kap als ‘Een zeer fijne en ingewikkelde constructie van kant, naalden en veeren, rijk bezet met diamanten’.

Tussen de twee wereldoorlogen echter raakte deze klederdracht in een definitieve eindfase en vooral

Broche, goud, zilver en roosgeslepen diamanten, West-Friesland, ca. 1860, particuliere collectie, foto Arend Velsink

'Boîte à portrait', goud, zilver, roosgeslepen diamanten en geëmailleerd portret van koning Lodewijk XIV, Parijs, ca. 1700, coll. Louvre Parijs, voorheen coll. Yves Saint Laurent

'Boîte à portrait', goud, zilver en geëmailleerd portret van koning Lodewijk XIV in origineel etui, ca. 1700, coll. Kunstmuseum Den Haag, oorspronkelijk van Anthonie Heinsius (1641-1720)

Streekferronnière, goud, zilver en roosgeslepen diamanten, Alkmaar, ca. 1880, coll. auteur, foto Mike Newbridge

Van adellijk juweel tot streeksieraad

De mevrouw aan de telefoon had een krachtige, heldere stem, maar vertelde dat ze inmiddels toch echt al bijna 99 jaar oud was, geen kinderen had en mij iets wilde geven: 'een ferronnière, maar dan moet u wel gauw naar Heiloo komen, want zo lang heb ik niet meer de tijd'.

La belle ferronnière, Jean-Auguste Dominique Ingres, Parijs, ca. 1805. Naar Da Vinci, coll. Bibliothèque Nationale de France

In de geschiedenis van het Europese juweel in het algemeen en het Nederlandse juweel in het bijzonder is nauwelijks een interessanter voorbeeld te vinden dan dat van de 'ferronnière'. Een juweel dat in het laatste kwart van de vijftiende eeuw bij de dames uit de Italiaanse adel in de mode kwam en dat uiteindelijk tussen de beide wereldoorlogen als typisch Hollands streeksieraad zou eindigen. En inderdaad vertelde ik ooit in een uitzending van 'Tussen Kunst & Kitsch' dat ik er ooit nog eens eentje zelf zou willen bezitten. En dat had mevrouw blijkbaar onthouden.

Mijn reis naar Heiloo overtrof mijn verwachting. Voor mij op tafel lag een schitterende diamanten streekferronnière, compleet met het oorspronkelijk etui in de vorm van een briljantgeslepen diamant en het adres van een negentiende-eeuwse juwelier uit Alkmaar, de stad waar ik ben geboren. Ook dat bleek mevrouw te weten en ze liet mij beloven er goed op te passen en er later zelf weer een passende bestemming voor te vinden. Het gebaar en de gedachte achter dit geschenk ontroerden mij en de belofte deed ik haar graag.

LEONARDO DA VINCI

Op een portret dat omstreeks 1490 door Leonardo da Vinci werd geschilderd wordt het gedragen: een ornamentje dat door middel van een koordje op het voorhoofd werd bevestigd. De enigszins raadselachtige jonge vrouw was een adellijke dame aan het Milanese hof, waarschijnlijk Beatrice d'Este, de echtgenote van Ludovica Sforza (1452-1508), hertog van Milaan en mecenas van onder andere Leonardo da Vinci.

Al heel lang in het bezit van de Franse koninklijke collectie, hing het oorspronkelijk in het kasteel van Fontainebleau, daarna in Versailles en sinds het

Lees wat is geschreven, bewaar wat is gelezen

Je wordt niet zomaar de lijfarts van een koning of koningin. Vorstelijk lijfarts is een uiterst vertrouwelijke functie. Een hofarts is vaak de enige die een vorst kan tegenspreken en hem kan vertellen wat hij moet doen of laten. Koningin Wilhelmina vertelde ooit tegen haar juwelier in Apeldoorn dat ze hem volledig vertrouwde, samen met haar notaris én haar lijfarts.

De geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau kende talloze hof- en lijfartsen. Sommigen zijn in de anonimiteit verdwenen, over anderen bleven verhalen de ronde doen. Bijvoorbeeld Franz Joseph Harbaur (1776-1824), die tot zijn dood lijfarts was van koning Willem I en over wie in 2023 een biografie is verschenen.

Toen Harbaur overleed trad een nieuwe arts in dienst, afkomstig uit Apeldoorn, die zijn vorst zelfs zou volgen naar Berlijn en die bijzondere koninklijke waardering ten deel viel.

Op 7 oktober 1840 deed koning Willem I troonsafstand ten gunste van zijn zoon in een zaal van Paleis Het Loo, nadat hij de nacht in het paleis had doorgebracht. De akte van abdicatie werd door de vorst en getuigen ondertekend en voorzien van het grootzegel, het belangrijkste zegel van een vorst, dat werd en wordt gebruikt als waarborg voor de echtheid van de belangrijkste en meest plechtige documenten en oorkonden.

Daarnaast maakte de koning, zoals veel mensen in die tijd, gebruik van een persoonlijk lakstempel om

brieven mee te verzegelen. Naast de zegelring, die voor dit doel kon worden gebruikt, stond zo'n lakstempel dikwijls met een fraai versierde greep op een bureau. Of het hing aan de horlogeketting, samen met een sleutel om het horloge op te winden.

FAMILIEWAPEN

Waarschijnlijk vonden de Egyptenaren de zegelring met inscriptie uit, waarvoor mogelijk een in de klassieke oudheid gebruikelijk cilindrisch gevormd steenen zegel uit Mesopotamië model stond. Via de handelsroutes van de Phoeniciërs kwam de zegelring uiteindelijk ook in Europa terecht.

Toen in de twaalfde eeuw de familiewapens ontstonden, werden die al spoedig ook geplaatst op de zegelring of *chevalière*, ontleend aan het Franse woord voor ridderlijk. Het werd in die tijd gewoonte om charters en andere belangrijke documenten voorzien van zegels te bewaren. In 1824 werd in Frankrijk een dertiende-eeuwse zegelring opgegraven, die dat gebruik onderstreept. Hij draagt de inscriptie 'TECTA. LEGE. LECTA. TEGE', wat zoveel betekent als 'Lees wat is geschreven, bewaar wat is gelezen'. Lakstempels worden ook wel cachet of signet genoemd. Cachet komt van het Franse *cachet* of verbergen, en signet staat in verband met signeren of tekenen. Het stempelvlak was oorspronkelijk van metaal, maar vanaf de zestiende eeuw gebruikte men hiervoor ook steen, vooral verschillende agaatsorten en werden de stempels dikwijls tot de juwelen gerekend.

Ook in de juweleninventarissen van de Oranjes komen regelmatig lakstempels voor. Prinses Amalia van Solms bezat er drie volgens een inventaris uit 1667 en in de nalatenschap van prins Willem IV, die in 1752 werd opgesteld, worden maar liefst éenen-dertig stempels beschreven.

Dubbel-cachet, goud en gegraveerde kornalijn, met wapen en initialen van koning Willem I, Nederland, ca. 1840, coll. auteur, foto Arend Velsink
 BOVEN Dubbel-cachet in opengeslagen toestand

ORANJE CACHET

Een flink aantal stempels van leden van de Nederlandse koninklijke familie en hun voorouders is bewaard gebleven en bevindt zich in de Koninklijke Verzamelingen. Maar bijna 45 jaar geleden was ik in de gelegenheid om een historische, bijzonder belangrijke stempel te verwerven. Het is een zogenoemd dubbel-cachet van goud met twee kornalijnen stempelvlakken. Op het grootste vlak is het Nassauwapen aangebracht en op het kleinere de koningskroon en de letters W F van Willem Frederik, de initialen van koning Willem I (1772-1843). Vanaf maart 1815, toen hij zichzelf uitriep als koning der Nederlanden, gebruikte Willem I – evenals zijn opvolgers dat zouden doen – een zegel voorzien van het nieuw ontworpen koninklijk wapen, dat tevens het Rijkswapen werd. Zijn populariteit nam na 1830 af door zijn houding in de Belgische kwestie en zijn verzet tegen een constitutionele monarchie. Bovendien wilde hij, anderhalf jaar na de dood van zijn echtgenote Wilhelmina

Hanger, goud, briljantgeslepen diamanten, glas en vensteremail, René Lalique, Parijs, 1902-1903, coll. museum Petit Palais, Parijs

Hoe een belangrijk Frans juweel terugkwam in Parijs

Een maandag in februari 2009. Opnames voor het programma ‘Tussen Kunst & Kitsch’ in het schitterende kasteel Groeneveld in Baarn. Bijna duizend bezoekers, die ieder drie dingen mogen meebrengen om te laten taxeren, hebben hun hoop gevestigd op de veertien experts, die met hun parate kennis een oordeel geven.

Tegen het einde van de middag, wanneer de technische ploeg al begint met opruimen, komt een oudere dame aan mijn tafeltje. Ze heeft slechts één voorwerp bij zich: een plastic zeepdoosje van Christian Dior. Maar wat daar uitkomt overtreft al mijn verwachtingen: een tot dat moment onbekend juweel uit het oeuvre van de belangrijke Franse kunstenaar René Jules Lalique (1860-1945).

BOSANEMOON

De bladmotieven van de gouden hanger zijn voorzien van vensteremail en de omgekrulde delen zijn bezet met briljant geslepen diamanten van in totaal ongeveer vier karaat. In het midden bevinden zich twee ‘pâte-de-verre’ bloemen van de bosanemoon en het juweel is op een stengel aan de achterzijde voluit gesigneerd LALIQUE.

De eigenaresse vertelde dat ze wist dat het juweel door René Lalique was gemaakt en ook dat haar grootvader het direct van de kunstenaar had gekocht, maar verder tastte ze in het duister.

Die grootvader was Hendrik van Gilse van der Pals, die op 21 mei 1856 in Rotterdam werd geboren als het tweede van zeven kinderen van ouders,

die respectievelijk in 1868 en 1873 overleden. De zestienjarige Hendrik vertrok daarna op advies van een kennis naar Sint-Petersburg, om te gaan werken in een rubberfabriek. Uiteindelijk werd hij eigenaar en directeur van meerdere fabrieken van dit bedrijf en was binnen korte tijd een vermogend man. Hij was zelfs de rijkste Nederlander buiten Nederland. Op 30 april 1883 trouwde hij in Sint-Petersburg met de oorspronkelijk uit Finland afkomstige, zestienjarige Lucy Johanssen. Ze kregen zes kinderen, drie zoons en drie dochters.

In 1900 liet Hendrik een stadspaleis bouwen aan de Engelska Prospekt, geheel in art-nouveaustijl, een stroming die hij zeer bewonderde. Het is nog altijd een van de mooiste bewaard gebleven voorbeelden van bouwkunst uit die tijd in Sint-Petersburg. Vrijwel gelijktijdig werd hij consul, gevolmachtigd vertegenwoordiger van Nederland.

Foto van het gezin van Hendrik van Gilse van der Pals, Sint-Petersburg, ca. 1900, part. coll.

COLOFON

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com

TEKST

Martijn Akkerman

ONTWERP

Miriam Schlick, ExtraBlond

OVER DE AUTEUR

De interesse van Martijn Akkerman in juwelen-geschiedenis begon al rond zijn vijfde. Na een opleiding in Schoonhoven en diverse stage-ervaringen stelde hij zich als doel en ideaal om de boeiende verhalen achter juwelen door te geven. Hij doet dat door lezingen, tijdens opnamedagen van het TV-programma Tussen Kunst & Kitsch en via publicaties.

© 2024 WBOOKS Zwolle / de auteur

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.
© c/o Pictoright Amsterdam 2024.

ISBN 978 94 625 8667 3

NUR 655, 680

Dit boek kwam tot stand dankzij een financiële bijdrage van Het Fonds van de Nederlandse Kostuumvereniging. Het Fonds maakt zich sterk voor het behoud van en kennisuitwisseling over kostuum, mode, streekdracht en kant. Ook kwam een bijdrage van de Geschiedkundige Vereniging Oranje-Nassau. De GVON stelt zich ten doel een zo compleet mogelijk beeld te geven van de geschiedenis van het Huis Oranje-Nassau in al haar facetten.

nederlandse
kostuum
vereniging

